

JAN-OLOF SUNDELL:

Lauritz Weibull och den historiska forskningen

Professor Lauritz Weibull i Lund började den vetenskapliga historieskrivning som kallats den historiskt kritiska. En av hans efterträdare, professor Birgitta Odén, har givit ut en bok om Weibull och om det motstånd han mötte. Fil lic Jan-Olof Sundell fastslår i sin artikel, att med de källor som finns tillgängliga i dag är Odéns framställning av den på sin tid uppseendeväckande striden mellan konservativa och mera radikala historiker övertygande riktig. Han framhåller emellertid, att även om Weibull fick slå sig fram, fanns det utpräglad konservativa professorer som Arthur Stille som helt godtog hans medeltidsforskningar. Man får inte heller glömma att Weibull blev så accepterad att han blev professor.

Hur sker egentligen vetenskapliga förändringar? Är det så att varje generation forskare bidrar med sina analyser och resultat, så att man efter hand kumulativt ökar kunskaperna och insikterna om den verklighet som en bestämd vetenskap behandlar? Eller sker vetenskapliga förändringar genom skarpa traditionsbrott, där det tidigare betraktelsesättet utmönstras i förhållande till det nya, det revolutionära? Detta är fundamentala frågor vid bedömningen av den vetenskapliga utvecklingen inom den västerländska kulturkretsen. Beträffande naturvetenskaperna formulerade 1962 den amerikanske forskaren Thomas Kuhn i ett uppmärksammat och omdebatterat arbete ett förord för den senare förklaringen. Hans bok hette också "The Structure of Scientific Revolutions". Kortfattat är Kuhns tes att vetenskapliga genombrott inom naturvetenskapen, där Kopernikus, Galilei, Newton, Darwin och Einstein kan nämnas som exempel på representativa namn, spelat en avgörande roll för att föra forskningens framåt. Detta har skett genom att det nya presenterats av en som regel ensam forskare i skarp konflikt med etablerad uppfattning inom just den vetenskapen – och ibland också i förhållande till det samhälle, som omgivit forskaren i fråga.

Kuhn använder sig av ett för hans analys centralt begrepp, som han kallar paradigm. Begreppet är inte helt entydigt, men det vill synas som om han härmed menar den vetenskapssyn, som förenar en grupp forskare vid deras arbete med de metoder de gemensamt arbetar fram. När en bestämd vetenskaplig grundsyn är etablerad, arbetar flertalet forskare inom denna med normal forskning,

som inte ifrågasätter vetenskapssynen som sådan. Men ibland händer det att enskilda vetenskapsmän – eller stundom grupper av vetenskapsmän – börjar gripas av tvivel mot de etablerade förklaringarna som det rådande paradigmet representerar. Då inträder inom denna vetenskap en kris. Detta kristillstånd, då den beprövade vetenskapssynen ifrågasättes, är en nödvändig förutsättning för att föra vetenskapen framåt, menar Kuhn.

Hans bok handlar om förändringar inom naturvetenskapens historiska utveckling, men hans sätt att analysera verkligheten har kommit att påverka forskare också inom andra verksamhetsområden. En av dem är professorn i historia i Lund, Birgitta Odén, som i ett arbete "Lauritz Weibull och forskarsamhället" (Gleerups-Liber) levererar det hittills mest genomarbetade och metodiskt medvetna inlägget i ett långvarigt vetenskapligt meningsutbyte kring Lauritz Weibull som den moderna kritiska historieforskningens banbrytare i Sverige.

Hur Weibull började

Diskussionen började med ett inlägg av Dr Rolf Arvidsson i Scandia 1971, uppföljt med ytterligare inlägg i Mediaeval Scandinavia 1972 och Scandia 1973. Arvidsson hävdade med stöd av källmaterial, som inte dessförinnan utnyttjats, att Weibull vid utarbetandet av den banbrytande studien "Kritiska undersökningar i nordisk historia omkring år 1000" (1911) hade varit starkt påverkad av den franske litteraturhistorikern Joseph Bédier. Denne gjorde under åren kring

1910 en intressant analys av de franska medeltidssångerna och legenderna, "Les légendes épiques", vars första delar började utkomma 1908 och som fanns tillgängliga på Lunds universitetsbibliotek i oktober samma år. Vidare utnyttjade Arvidsson de lånejournaler, som finns bevarade för Lunds Universitet för 1890-talet (fram till 1905), då Lauritz Weibull bedrev sina akademiska studier fram till disputation. Dennes kvantitativt stora antal lån av litteraturhistoriska arbeten under 1890-talet anser Arvidsson vara ett viktigt belägg för att Weibull mycket länge avsåg att disputerar i litteraturhistoria och inte i historia.

Studieordningen fram till och med licentiatexamen var vid denna tid den, att man måste examineras i två ämnen men blott skriva avhandling i ett av dessa. Märkligt nog fanns det inga formella krav på att en studerande måste lägga fram sin doktorsavhandling inom samma ämne, i vilket han skrivit sin licentiatavhandling. En forskare kunde således inom sin tvåämneslicentiat lägga fram en avhandling i historia och sedan disputerar i litteraturhistoria. Lauritz Weibull gjorde i praktiken just detta – eller rättare sagt tvärt om. Hans licentiatavhandling handlade om Thorild (sålunda litteraturhistoria) under det att hans doktorsavhandling "De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629–1631" rörde sig inom ämnet historia. Med stöd av lånejournalernas uppgifter och det faktum att Weibull utöver licentiatavhandlingen skrev flera litteraturhistoriska uppsatser under 1890-talet menar Arvidsson, att det först var mycket sent, kanske bara något halvår

före disputationen, som Lauritz Weibull beslöt att disputera i historia och inte i litteraturhistoria.

Arvidssons teser rönt mothugg från Lauritz Weibulls bror professor Curt Weibull, som skrev ett memoarbetat inlägg i Scandia 1972. Men därtill kom att Birgitta Odén i ett kort inlägg i Scandia 1973 men framför allt i en utförligare uppsats i Scandia 1975 "Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning" och i sin bok om "Lauritz Weibull och forskarsamhället" tar upp frågan om Lauritz Weibulls utveckling som forskare från 1890-talets studentår över disputationen 1899, därpå tjänst som landsarkivarie vid det nyinrättade Landsarkivet i Lund 1903, via "Kritiska undersökningar" 1911 fram till professuren i Lund 1919. Odén är en i metodiskt avseende mycket stringent och medveten forskare. Hon använder i sin analys sig av metoder och uppslag som hon hämtat bl a från Kuhn, från litteraturvetenskaparnas diskussion om litterär beroendeforskning och av Göran Hermeréns analyser av beroendeforskningens kunskapsteoretiska problem. Odéns bok och hennes uppsats i Scandia 1975 bör läsas tillsammans för att klargöra både hennes intentioner och hennes resultat. Med stöd av sina metodiskt krävande analysmetoder och på grundval av en genomgång av ett betydande otryckt källmaterial lyckas Birgitta Odén nu helt förändra den bild av sannolik påverkan på Lauritz Weibull från Bédier, som Arvidsson tidigare sökt påvisa. Hon har också utnyttjat det intressanta lånejournalsmaterialet sammanställt med annat källmaterial, så att det för läsaren klart framgår, att

det aldrig kan ha varit Lauritz Weibulls avsikt att bli litteraturhistoriker och inte historiker.

Historiesynen

Odéns studie om Lauritz Weibull är intressant både rent vetenskapsteoretiskt men också för sitt föremåls skull. Ty det torde vara obestridligt, att den Weibullska skolan har spelat en stor roll när det gällt att bryta ny mark för historievetenskapen i vårt land. Odén anknyter här till Rolf Torstendahls doktorsavhandling "Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1910" från 1964. Weibull vände sig i sin forskning mot det rådande paradigmet, den konservativa och nationalistiska historiesyn som representerades av forskare som Harald Hjärne, Sam Clason, Ludvig Stavenow, Arthur Stille och hans blivande konkurrent om Lundaprofessuren Sven Tunberg. Det tog tid innan den Weibullska historiesynen skulle accepteras.

De konservativa historikerna blandade ofta samman historia och politik. Den politiskt liberale Weibull ville däremot att historien skulle bli en absolut objektiv vetenskap. Han var skandinavist – också året för unionsupplösningen 1905 då det hölls ett nordiskt historikermöte i Lund (till vilket han var en av tillskyndarna). Norrmännen vägrade fö att komma, därför att den av dem avskydde Hjärne skulle vara en av talarna. I februari 1906 ville Weibull och några likasinnade fira den nordiska fest, som traditionellt högtidlighållits i Lund sedan skandinavismens högtidsdagar men som nu avlysts av studenterna

efter unionsupplösningen. De båda som hjältekungar ansedda Gustav II Adolfs och Karl XII:s dödsdagar var ju nationellt betonade festdagar, men Weibull såg till att landsarkivets flagga varken hissades den 6 eller den 30 november. Arthur Stille lyckades förmå honom till eftergift beträffande den 6 november, men den 30 november fortsatte som Odén säger "landsarkivets flaggstång till Stilles djupa förtrytelse" vara "demonstrativt kal".

Det är uppenbart att i det dåtida akademiska samhället det måste ha varit besvärligt för en forskare, som personligen var kontroversiell, att bli professor. Man bör dock komma ihåg att både Lauritz Weibull och före honom den långt mer kontroversielle Knut Wicksell ändå blev professorer i det konservativt präglade Universitetssverige. Den konservativa Arthur Stille hörde till dem som godtog Weibulls medeltidsforskning från början och som också helt konsekvent som sakkunnig vid professorstillsättningen i slutet av 1910-talet uppfattade den som banbrytande. Det har tidigare hävdats att Weibull möttes av samma sorts politiskt betingade motstånd som Fredrik Lagerroth gjorde. Han företrädde dock en strängt neutral forskningssyn, det fanns inga kopplingar till de politiskt aktuella frågorna på 1910-talet, som kan spåras hos Fredrik Lagerroth och Axel Brusewitz. Men Odén vill ändå fastslå, att den radikala skepsis mot traditionella och omhuldade nationella myter, som Weibull intog, utgjorde ett latent hot mot den dominerande, konservativt präglade historiesynen. Med hjälp av den kritiska historiesyn som Lauritz Weibull gjorde sig till

talesman för kunde man nu börja skapa möjligheter till en historiekonstruktion präglad av en radikal, vänsterpolitisk utgångspunkt.

Argumentationen mot Weibull från de konservativa historikernas sida höll sig hela tiden på ett vetenskapsteoretiskt, ej ett politiskt plan. Odén summerar: "Weibulls insatser var inte en implicit plädering för parlamentarism eller socialistisk samhällsomstörtning. Det politiska motståndet var ett kulturpolitiskt betingat motstånd, där nationalism stod mot skandinavism. När den kulturpolitiska schismen kopplades till den metodologiska och historieteoretiska, fanns det *en* gemensam nämnare: traditionen. Lauritz Weibulls angrepp på traditionen fällde honom i ett forskarsamhälle, som var berett att slå vakt om traditionen som både ett politiskt och ett vetenskapligt värde." (Odén 263 f)

I stort sett är detta resonemang nog riktigt, men man finner kanske, att Birgitta Odén pressar sitt material och tema väl mycket. Man kan knappast säga att en forskare som blir professor "fälls" av forskarsamhället, låt vara att det var ovisst in i det sista om inte Sven Tunberg skulle få Lundaprofessuren istället för Lauritz Weibull.

Hur Weibull segrade

"Lauritz Weibull och forskarsamhället" är en fascinerande bok inte minst därigenom att den ger så mycket faktisk information om hur dess huvudperson hade att kämpa sig fram gentemot en till stora delar oförstående vetenskaplig omvärld. Men den ser hela utvecklingen ur Lauritz Weibulls och den segrande historiskt kritiska skolans perspek-

tiv. En bok som behandlar den förlorande sidan och dess vetenskapssyn återstår att skriva.

En reservation kan dock vara på sin plats. När Arvidsson lade fram sina resultat, kunde Odén bemöta dem och korrigera dem med hjälp av sin metodiska medvetenhet och med stöd av ett stort otryckt källmaterial – bla det Weibullska familjearkivet, som tidigare forskare inte hade utnyttjat eller kunnat utnyttja. Men möjligheten finns naturligtvis att man senare kan komma på ytterligare källmaterial, som inte stått Odén till buds, eller att använda metoder som inte varit aktuella för henne att begagna sig av. Också hennes resultat kan komma att revideras.

Hon är själv starkt medveten härom. Kritik och försök att falsifiera hennes teser ser hon som en framgång för vad hon betecknar som sin "... mest grundläggande värdering, när det gäller forskning: det kritiska vetenskapsmaterialet."

Birgitta Odén har i alla händelser skrivit en bok, som innebär en förnyelse av uppfattningen om en vetenskapssyns uppkomst, spridning och seger. Hennes arbete bör kunna verka stimulerande på andra forskare som arbetar med paradigmskiften och vetenskapliga revolutioner. I så fall kan den få en betydelse utöver att behandla just genombröten för den Weibullska historieskrivningen.